

References

1. Bondar S. Filosofsko-istorychnyi zmist tsykladu pravoslavykh sviat u dukhovnii kulturi Ukrainy XI–XIV st. / S. Bondar // *Davnoruske liubomudriie*. – K., 2006. – S. 34–75.
2. Bromlei Iu. V. *Sovremennye problemy etnografii* / Iu. V. Bromlei. – M.: Nauka, 1981. – 393 s.
3. Havryliuk E. Ye. Roslynna symvolika v konteksti ukrainskoi kalendarnoi obriadovosti: problema semantyko-funktsionalnogo aspektu: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk: spets. 10.01.07 "Folklorystyka" / E. S. Havryliuk; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1999. – 18 s.
4. Hotsaliuk A. A. Ukrainski sviata ta obriadovi diistva vesniano-litnogo tsykladu / A. A. Hotsaliuk // *Ukrainoznavstvo*. – № 4. – 2008. – S. 250–252.
5. Zakovich N. M. Prazdnichno-obriadovaia sfera sotsial'noi dukhovnoi kul'tury / N. M. Zakovich; otv. red. V. A. Zots // *Traditsii, obriady, sovremennost'*: sb. st. – K.: Politizdat Ukrainy, 1983. – 292 s.
6. Zinov'eva T. Sintez kul'tur zapada i vostoka na primere verstepnykh predstavlenii / T. Zinov'eva // *Vostok – Zapad: kul'tura i tsivilizatsiia*. – Odessa, 2004. – S. 278–283.
7. Kurochkin O. V. *Ukrainski v simi yevropeiskii. Zvychai, obriady, sviata* / O. V. Kurochkin. – K.: Biblioteka ukrainsia, 2004. – 248 s.
8. Nikolaeva E. V. Istoricheskie simvoly v rossiiskom reklamnom diskurse kak konstrukty natsional'noi identichnosti / E. V. Nikolaeva; pod obshch. red. I. E. Fadevoi // *Semiozis i kul'tura: sb. nauchn. statei*. – Vyp. 2. – Izdvo Komi ped. in-ta, 2006. – S. 232–238.
9. Pakholok I. R. Zeleni sviata v ukrainsiv: tradytsiini zvychai i obriady: dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk: spets.: 07.00.05 – "Etnolohiia" / I. R. Pakholok; Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. – Lviv, 2011. – 208 s.
10. Rybakov B. A. *Iazychestvo drevnikh slavian* / B. A. Rybakov. – M.: Nauka, 1981. – 608 s.
11. *Slovnnyk staroukrainskoi movy XIV – XV st.*: V 2-kh t. – T. 2. – K.: Naukova dumka, 1978. – 591 s.
12. Uzunova L. V. Vidrozhennia tradytsiinykh sviat ta obriadiv v suchasnykh umovakh kulturnoho zhyttia Krymu: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. mystetstv: spets. 17.00.01 – "Teoriia ta istoriia kul'tury" / L. V. Uzunova. – K.: DAKKKiM, 2003. – 19 s.

УДК 008:379.8:316.61

Олійник Оксана Олексіївна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри культурології Київського національного
університету культури і мистецтв
e-mail: okleons@mail.ru

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В ПРОСТОРІ ДОЗВІЛЛЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми соціалізації підлітків в сфері дозвілля. Увагу акцентовано на ролі дозвілля як сфери соціалізації у формуванні соціально-психологічних характеристик та індивідуальних якостей особистості в підлітковому віці. Означено роль традиційних інститутів соціалізації (сім'ї, системи освіти, громадських і спортивних організацій), наголошено на значущості стихійних умов соціалізації (масової культури: Інтернету, телебачення) в особистісному розвитку підлітків. Розглянуто взаємозв'язок освіти і дозвілля в соціалізації сучасного підлітка.

Ключові слова: інститути і сфери соціалізації, дозвілля, особистість, підліток, освіта, масова культура.

Олійник Оксана Алексеевна, кандидат психологических наук, доцент кафедры культурологии Киевского национального университета культуры и искусств

Психологические аспекты социализации подростков в пространстве досуга

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы социализации подростков в сфере досуга. Внимание акцентировано на роли досуга как сферы социализации в формировании социально-психологических характеристик и индивидуальных качеств личности в подростковом возрасте. Определена роль традиционных институтов социализации (семьи, системы образования, общественных и спортивных организаций), подчеркнута значимость стихийных условий социализации (массовой культуры: Интернета, телевидения) в личностном развитии подростков. Рассмотрена взаимосвязь образования и досуга в социализации современного подростка.

Ключевые слова: институты и сферы социализации, досуг, личность, подросток, образование, массовая культура.

Olіinyk Oksana, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of department of Cultural Studies at the Kyiv National University of Culture and Arts

Psychological aspects teenager's socialization in the expanse of leisure

The article provides theoretical analysis of socialization of teenager in the field of leisure. Attention is focused on the role of leisure for formation of social and psychological characteristics and individual personal qualities within

social adjustment. The article outlines the role of traditional social adjustment institutions (family, education system, public and sports organizations), emphasizes significance of spontaneous social adjustment (mass culture: Internet, television) in personal development of teenagers. Interconnection of education and leisure is considered as factor for teenager's socialization.

Socio-economic processes and political change in contemporary society necessitate the development of national culture, leisure areas require activation rights. Leisure stimulates the development of creative identity, new social and spiritual needs, promotes removal of psycho-emotional stress, preserve physical and mental health of adolescents.

The inability of young people to organize cultural and recreational activities, to regulate their free time hinders its full development, promotes physical and mental overload, forms the basis for distribution of anti-cultural activities deviant behaviors. Under these circumstances the priority is the development of personality of a teenager's ability to manage their lives independently, organize your time according to values and interests, recreational use space as an important area of socialization.

The problem of socialization of adolescents in leisure is developed and assessed partly in the context of individual branches of scientific knowledge: cultural, psychological, sociological. In the socio-psychological studies of socialization is defined as the process and outcome of the assimilation and active play individual social experience that is in the process of communication and activities; multifaceted process of assimilation by the human experience of public life, transforming it from a natural substance in public, from individual to individual.

Socialization includes mastering the culture of human relations, social norms required for effective interaction with people, mastery of social roles, activities, various forms of communication, the skills of individual and group work. So socialization is considered as a specific formation, the product of social and psychological reflection of social reality, social life and social relations.

The most active socialization occurs during adolescence in the process of communicating with their peers in the intimately personal communication, in carrying out their hobbies. The result of socialization of adolescents is to develop a sense of maturity and defend their rights, personal self, the formation of a new world, learning the values and norms of adolescent environment.

The main institutions of socialization of adolescents act the family, educational institutions, NGOs, press, radio, television, education. In the life of modern teenagers these traditional institutions of socialization are losing their positions. The reason for this is the massive proliferation of new forms of interaction – electronic media and communication (Internet, television). Thus, in socialization, mostly in their teens, a dominant influence has mass culture.

Mass culture is the most effective tool in the promotion of the ideal self-image as cognitive components of self-concept of the individual, a product of spiritual culture to follow.

In modern society, the media and communication exercise greater influence on the formation of value orientations of adolescents than the family, the education system, religion, community and sports organizations. Recreational increasing individual self-fulfillment is carried out mainly caused by cultural institutions and the influence of television and the Internet.

Along with the media and communication, socialization functions are carried out through communication. In the socio-psychological science communication is considered as the interaction between people, in which there is a psychological contact, manifested in the exchange of information, perception and understanding of the subjects communicate each other.

In the space of leisure communication is mainly informal and takes a leading role in the life of a teenager (friendly, family). It affects its formation and development, as moral education is realized mainly in daily communication with other people.

In modern conditions education is not just in schools. More diverse forms of education implement cultural institutions (museums, exhibitions), media and communications (press, TV, Internet). In turn, the comprehensive development of young people has impact communication with friends and family. Presented are the main forms of entertainment content all ages and affect their socialization, especially in adolescence.

Key words: institutions and spheres of socialization, leisure, person, teenager, education, mass culture.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси і політичні зміни в сучасному суспільстві викликають необхідність розвитку національної культури, потребують активізації сфери дозвілля людини. Дозвілля стимулює розвиток творчої індивідуальності, нових соціальних і духовних потреб, сприяє зняттю психоемоційної напруги, збереженню фізичного і психічного здоров'я підлітка.

Невміння юної особи організувати культурно-дозвілєву діяльність, регулювати свій вільний час гальмує її всебічний розвиток, сприяє фізичному і психічному перевантаженню, створює підґрунтя для розповсюдження антикультурних видів діяльності, девіантних форм поведінки. За таких умов пріоритетним стає розвиток особистісних якостей підлітка, здатності самостійно керувати своїм життям, організувати вільний час відповідно до ціннісних орієнтацій та інтересів, використовувати дозвілєвий простір як важливу сферу соціалізації особистості.

Проблема соціалізації підлітка в дозвіллі залишається розробленою і проаналізованою лише частково у контексті окремих галузей наукового знання: культурологічного, психологічного, соціологічного. Актуальність порушеної проблеми зумовлена її соціально-психологічною значущістю і заслуговує міждисциплінарного підходу до її вивчення.

Аналіз досліджень та публікацій. Особливості соціалізації особистості на різних вікових етапах досліджуються в різних галузях наукового знання: психологічного, соціологічного, культурологічного. Соціально-психологічні проблеми соціалізації, дослідження її сфер, стадій та інститутів висвітлено в роботах вітчизняного психолога М. Савчина [9, с. 193–196].

Виокремлення стадій соціалізації на основі участі особистості в трудовій діяльності представлено в наукових працях соціальних психологів Г. Андреевої, Н. Шлінського [5, с. 92–93; 9, с. 197–198]. На основі означеного критерію науковці виділяють стадії соціалізації особистості: дотрудову, трудову і післятрудова.

Питання соціалізації вільного часу та дозвіллевої діяльності, соціально-психологічні особливості культурно-дозвіллевого середовища, проблему саморозвитку і самореалізації сучасної молоді в сфері дозвілля розкрито в дослідженнях сучасного українського психолога В. Бочелюка [2]. Проблема дозвілля як фактору і сфери соціалізації молоді висвітлено в працях сучасного соціолога Н. Котельникової [4].

Мета статті – визначити й обґрунтувати місце і роль дозвілля в процесі соціалізації підлітків.

Виклад основного матеріалу. У соціально-психологічних дослідженнях соціалізація визначається як процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, що здійснюється в процесі спілкування і діяльності; багатогранний процес засвоєння людиною досвіду суспільного життя, перетворення її з природної істоти на суспільну, з індивіда на особистість [7, с. 373].

Соціалізація включає засвоєння культури людських стосунків, соціальних норм, необхідних для ефективної взаємодії з людьми, оволодіння соціальними ролями, видами діяльності, різними формами спілкування, навичками індивідуальної і групової роботи. Отже, соціалізація особистості розглядається як специфічне утворення, продукт соціально-психологічного відображення соціальної дійсності, соціального життя і соціальних відносин.

У соціальній психології М. Савчин виділяє три сфери соціалізації, в яких здійснюється становлення і розвиток особистості: діяльність, спілкування, самосвідомість [9, с. 193–196]. На нашу думку, важливою сферою соціалізації людей різного віку є дозвілля.

Саме в дозвіллі, за даними сучасного українського культуролога І. Петрової, здійснюється формування і розвиток особистісних якостей людини [6]. Дослідниця зазначає, що розвиток особистості здійснюється під впливом різноманітних факторів дозвілля: спільна діяльність і спілкування в родинному колі, з друзями і колегами; спільний перегляд телевізійних програм, читання книг, пошук інформації в Інтернеті. В організації і регулюванні дозвіллевої діяльності важливу роль відіграють психологічна, діяльнісна, часова і функціональна концепції дозвілля [6, с. 7–10].

Зокрема, в психологічній концепції дозвілля виступає показником життєвого комфорту, задоволення власним життям. Важлива роль тут відводиться вивченню психічних станів (піднесення, задоволення, захоплення, апатія), гармонії між діями і думками, бажаннями і можливостями. Згідно цієї концепції провідна роль відводиться особистій свободі людини у виборі дозвіллевих занять відповідно до її уподобань, сфери інтересів і системи цінностей [6, с. 8].

Часова концепція дозвілля розглядає уміння людини розподіляти час на різноманітні види діяльності і заняття: навчання, професійну діяльність, домашнє господарство, для задоволення фізичних, соціальних і духовних потреб [6, с. 7].

У контексті діяльнісної концепції дозвілля визначається як самоцінна творча діяльність, яка має соціально-культурне значення. Згідно з означеною концепцією дозвіллева діяльність має особистісне значення, розглядається як добровільний вибір людини, як задоволення її особистісних потреб, спрямованих на самореалізацію і досягнення успіху [6, с. 7].

Функціональна концепція визначає дозвілля як систему засобів і методів, що сприяють задоволенню потреб людини у вільний час. У межах цієї концепції дозвілля представляє заняття і дії, які здійснюють позитивний і негативний вплив (алкоголь, тютюн, наркотики, бездіяльність) на розвиток особистості [6, с. 8–9]. Аналіз концепцій дозвілля показав, що вивчення його проблеми має здійснюватися інтегровано, тобто в контексті різних наукових підходів.

Досліджуючи дозвілля як фактор і сферу соціалізації молоді Н. Котельникова зазначає, що в молодіжному середовищі існує дві протилежні тенденції соціалізації: одна, – домінуюча, – несе в собі всі позитивні життєві орієнтації (прагнення й бажання навчатися і працювати, цінність безкорисливої дружби), друга, – така, що актуалізується, – пов'язана із споживанням і розвагами [4]. Дослідниця наголошує, що саме друга тенденція зумовлюється тими ціннісними орієнтаціями і стереотипами поведінки, які формуються в умовах зростаючої ролі негативних виявів дозвіллевої сфери життєдіяльності людини, переважно в молодому віці [4]. Відповідно, соціалізація може відбуватися як за умов навчання і виховання, тобто цілеспрямованого формування особистості, так і за умов стихійного впливу різних обставин життя на особистість.

На нашу думку, найбільш активно соціалізація відбувається в підлітковому віці в процесі спілкування з однолітками, в інтимно-особистісному спілкуванні, в реалізації власних захоплень.

Результатом соціалізації підлітків є розвиток почуття дорослості і відстоювання своїх прав, особистісне самоствердження, формування нового світогляду, засвоєння цінностей і норм підліткового середовища.

Основними інститутами соціалізації підлітків виступають сім'я, навчальні заклади, громадські організації, преса, радіо, телебачення, система освіти. У життєдіяльності сучасних підлітків ці традиційні інститути соціалізації все більше втрачають свої позиції. Причиною цього є масове розповсюдження нових форм взаємодії – електронних засобів масової інформації і комунікації (Інтернет, телебачення). Таким чином, в соціалізації особистості, переважно в підлітковому віці, домінуючий вплив здійснює масова культура.

Масова культура виступає найдієвішим засобом в пропаганді ідеального Я-образу як когнітивної компоненти Я-концепції особистості, продукту духовної культури для наслідування [9, с. 42]. Визначаючи модальності Я-концепції, Р. Бернс виділив ідеальне Я як уявлення про те, якою людина хотіла би бути [1]. Означена модальність Я-концепції є домінуючою в підлітковому віці, оскільки на цьому віковому етапі ідеалами для наслідування є зірки кіно, спорту, шоу-бізнесу, образи яких транслиуються засобами масової інформації (Інтернет, телебачення, глянцева журналістика). Телевізійний образ здійснює значний емоційно психологічний вплив на всі сфери свідомості юної особи, зокрема, на її ціннісні орієнтації.

Узагальнено, що в сучасному суспільстві засоби масової інформації і комунікації здійснюють більший вплив на формування ціннісних орієнтацій підлітків, ніж сім'я, система освіти, релігія, громадські та спортивні організації. Дозвіллева самореалізація зростаючої особистості здійснюється переважно поза закладами культури і зумовлена впливом телебачення та Інтернету.

Паралельно із засобами масової інформації і комунікації, функції соціалізації особистості здійснюються через спілкування. У соціально-психологічній науці спілкування розглядають як процес взаємодії між людьми, в ході якого виникає психологічний контакт, що виявляється в обміні інформацією, сприйманні й розумінні суб'єктами спілкування один одного [7, с. 244].

На нашу думку, в просторі дозвілля створюються сприятливі умови для реалізації підлітків в певних видах спілкування, які класифікують за такими ознаками:

- за результативністю спільної взаємодії людей та досягнутим ефектом виділяють необхідне, нейтральне і бажане спілкування;
- за безпосередністю контактів між співрозмовниками виокремлюють міжособистісне і масове спілкування;
- за типом зв'язків між учасниками взаємодії розрізняють діалогічне і монологічне спілкування;
- за тривалістю взаємодії виділяють довготривале і короткочасне спілкування [5, с. 172–177].

Зазначимо, що саме в підлітковому віці інтенсивне спілкування з однолітками є провідним видом діяльності, характерним елементом способу життя юної особи. Спілкування з однолітками здійснюється переважно в закладах культури (палацах культури, кінотеатрах, гуртках, спортивних секціях) та в інших організаціях (клубах, дискотеках), тобто через ті заняття, які в сучасній культурі займають простір дозвілля підлітка.

За даними досліджень О. Жаркова, таке спілкування є самоцінним, оскільки група однолітків уособлює в собі навколишній світ, суспільство, де підлітки адаптуються до нього, набувають нових соціальних статусів, вправляються у виконанні своїх майбутніх соціальних ролей, мають можливість самореалізуватися [3].

У просторі дозвілля спілкування носить переважно неформальний характер і займає провідне місце в життєдіяльності підлітка (дружне, сімейне). Воно впливає на його становлення і розвиток, оскільки моральне виховання реалізується переважно в повсякденному спілкуванні з іншими людьми [10]. За даними Л. Ракової, спілкування у вільний час є ефективним засобом всебічного розвитку особистості, що підтверджує його роль в соціалізації людини [8].

Оскільки міжособистісне і міжгрупове спілкування посідають провідне місце в структурі дозвілля, варто зауважити про важливу роль групи в соціалізації людей різного віку, а особливо в підлітковому віці. Групою в соціальній психології називають об'єднання людей, утворене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема, у спілкуванні [5, с. 84]. Зазвичай дозвіллева діяльність активно реалізується при об'єднанні людей в групи за різними ознаками:

- за кількісним складом: мала група характеризується відносно невеликою кількістю людей, що безпосередньо контактують між собою і об'єднані спільними завданнями й цілями (шкільний клас, спортивна команда); в середній групі зберігається безпосередність спілкування, але вже з певними уповноваженими представниками груп (школа, позашкільний заклад освіти, громадська організація); великою групою є об'єднання багатьох людей, які не перебувають у безпосередньому контакті і взагалі можуть не знати про існування один одного (етнос, соціальний клас, аудиторія, натовп);
- за безпосередністю взаємозв'язків: для умовної групи ознаками є вік, стать; реальна група об'єднана спільною діяльністю, цілями, інтересами, потребами для взаємодії і досягнення мети;

- за соціальним статусом, офіційною регламентацією, способом організації взаємодії: формальна група має організаційну структурованість, юридично визначене становище, статут і регламент, права та обов'язки осіб як усередині групи, так і поза нею, ззовні задані соціально значущі цілі діяльності (навчальний заклад, спортивна організація); неформальна соціальна група утворюється завдяки внутрішнім чинникам її існування (спільність інтересів, симпатія, дружба, любов);

- за значущістю для особистості: референтна група, з якою людина порівнює себе, до якої себе відносить і на цінності й норми якої рівняється у своїй діяльності, вчинках; група належності – реальна належність підлітка до певної групи;

- за силою впливу на особистість: первинна група становить коло найближчого оточення (сім'я, шкільний клас); вторинна група становить коло дальшого і ширшого соціального середовища, де взаємодія не є такою інтенсивною (позашкільні заклади, секції) [5, с. 286–288].

Різновиди груп, представлені в цій класифікації, визначаються за основними їх ознаками. Відповідно, підліток може належати одночасно до багатьох соціальних груп, в яких він розвивається у взаємодії та спілкуванні з іншими.

У сучасному суспільстві вплив найближчого оточення, групи на особистість підлітка посилюють процеси його стихійної соціалізації. Часто під впливом найближчого оточення, однолітків створюються умови для розповсюдження антикультурних видів діяльності, девіантних форм поведінки (алкоголізм, наркоманія, проституція). Таким чином, значущості набуває організоване дозвілля, в результаті якого підвищується дієвість нестихійних механізмів соціалізації юної особи.

Значну роль у фізичному і духовному розвитку особистості підлітка може здійснювати спорт. Значне місце у соціалізації юної особи посідають спортивні організації як важливі інститути соціалізації, що виробляють ряд соціальних норм і настанов, важливих для становлення індивідуальності підлітка. Спорт і фізичне виховання сприяють зміцненню здоров'я, формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку вольових якостей, профілактиці і подоланню негативних проявів у людини в просторі вільного часу і дозвілля. Спорт і фізична культура є важливою складовою соціалізації в дозвіллевому просторі на етапі дорослішання (танцювальні школи, тренажерні зали, басейни, спортивні клуби).

Дозвілля як простір для реалізації власних інтересів і захоплень, пов'язаних із задоволенням, саморозвитком, самореалізацією, спілкуванням розглядається як вільний вибір особистістю дозвіллевих занять. Таким чином, в просторі дозвілля здійснюється не лише виховання, але й освіта (самоосвіта) підлітка.

Варто відмітити, що за сучасних умов освіта відбувається не лише в навчальних закладах. Дедалі різноманітніші форми навчання реалізують заклади культури (музеї, виставки), засоби масової інформації і комунікації (преса, телебачення, Інтернет). В свою чергу, на всебічний розвиток юної особи здійснює вплив спілкування в колі друзів і родини. Представлені форми діяльності є основним змістом дозвілля людей різного віку і впливають на їх соціалізацію, особливо в підлітковому віці.

Сучасне підліткове дозвілля відображає багатогранність його освітньо-виховного потенціалу, оскільки залежно від обраних видів діяльності, занять відбувається розвиток особистісних якостей юної особи, задовольняються її базові, соціально-психологічні, культурні і духовні потреби.

Дозвілля як фактор навчання, виховання і розвитку підлітка є важливою сферою його самореалізації, що відображається на його фізичному, соціально-психологічному стані, набутті знань, формуванні умінь, отриманні навичок, розвитку здібностей. Відповідно, організоване дозвілля є основою гармонійного розвитку особистості в підлітковому віці. Це дає нам можливість розглядати дозвілля як сферу соціалізації юної особистості.

Узагальнимо, що соціалізація підлітка в просторі дозвілля часто опиняється під впливом стихійних і негативних факторів, що практично не підлягають регулюванню і сприяють розповсюдженню девіантних форм поведінки. За таких умов виникає необхідність координації діяльності основних соціальних інститутів (сім'ї, системи освіти, позашкільних закладів), що дозволяє стверджувати ефективність їх впливу на розвиток особистості, особливо в підлітковому віці.

Дозвіллева соціалізація підлітка в сучасному суспільстві здійснюється завдяки збільшенню кількості пов'язаних між собою традиційних і стихійних інститутів соціалізації (сім'ї, навчальних закладів, позашкільних закладів, громадських організацій, спортивних організацій, засобів масової інформації).

Вищезазначене дозволяє узагальнити, що соціалізація підлітків здійснюється в просторі дозвілля, роль якого полягає в організації вільного часу, реалізації інтимно-особистісного спілкування, розвитку творчого потенціалу, забезпеченні поля самореалізації та самоствердження, засвоєнні соціальних норм і цінностей сучасного суспільства, оволодінні новими соціальними статусами й ролями. Пріоритетність завдання цієї сфери життєдіяльності полягає в розвитку ініціативи й творчості, що сприяє становленню, розвитку особистості підлітка як активного суб'єкта соціальної діяльності і спілкування.

Основними передумовами, що сприяють збільшенню ролі дозвілля в соціалізації людини, на наш погляд, є кризові процеси в житті підлітка (вікові, особистісні) і суспільства (соціально-економічні, політичні реформи), основних інститутів соціалізації (сім'ї, закладів освіти, позашкільних закладів); негативні прояви соціально-економічних процесів і політичних змін в суспільстві, що ускладнюють самореалізацію в навчальній й позанавчальній діяльності; збільшення багатоманітності видів діяльності в дозвіллі; невміння організувати власне дозвілля і регулювати свій вільний час; нездатність здійснювати власний вибір і нести відповідальність за нього.

Висновок. Протиріччя суспільних умов соціалізації породжується змінами різних сфер суспільного життя. Саме тому значний вплив на формування особистості людини здійснює простір дозвілля. Разом з тим спостерігається недооцінка важливої ролі дозвілля в соціалізації особистості, переважно в підлітковому віці, що часто призводить до недостатньої його організації і регулювання, збільшенню впливу масової культури на розвиток особистості на етапі дорослішання.

В умовах трансформації соціальних інститутів, які здійснюють цілеспрямований вплив (сім'я, навчальні заклади, гуртки, громадські і спортивні організації тощо) і стихійний вплив (Інтернет, телебачення, преса) на розвиток особистості в підлітковому віці, функції соціалізації реалізуються в дозвіллі як сфері її життєдіяльності. Відповідно, дозвілля здійснює значний вплив на формування соціально-психологічних характеристик та індивідуальних якостей підлітка.

Представлений теоретичний аналіз особливостей дозвілля та його ролі в соціалізації підлітка визначає важливість комплексного соціально-психологічного підходу до проблеми дозвілля сучасної особистості.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 423 с.
2. Бочелюк В. Й. Дозвіллевознавство: навч. посібник / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
3. Жарков А. Д. Теория и технология культурно-досуговой деятельности: учеб. для студентов вузов культуры и искусств / А. Д. Жарков. – М.: Издательский Дом МГУКИ, 2007. – 480 с.
4. Котельникова Н. В. Инновационные тенденции в сфере молодежного досуга в современной России / Н. В. Котельников. – Краснодар: КГУ, 2003, – 163 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 446 с.
6. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник / І. В. Петрова. – К.: Кондор, 2005. – 408 с.
7. Психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Ракова Л. В. Быт и культура городской молодежи / Л. В. Ракова. – Минск: Наука и техника, 1989. – 127 с.: іл.
9. Савчин М. В. Соціальна педагогічна психологія: навч. посібник / М. В. Савчин. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 1998. – 271 с.
10. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга: учеб. пособие / Ю. А. Стрельцов. – Изд. 2-е. – М.: МГУКИ, 2003. – 296 с.

References

1. Berns R. Razvitie Ia-kontseptsii i vospitanie / R. Berns; per s angl. – M.: Progress, 1986. – 423 s.
2. Bocheliuk V. Y. Dozvillievoznavstvo: navch. posibnyk / V. Y. Bocheliuk, V. V. Bocheliuk. – K.: Tsentri navchalnoi literatury, 2006. – 208 s.
3. Zharkov A. D. Teoriia i tekhnologiiia kul'turno-dosugovoi deiatel'nosti: ucheb. dlia studentov vuzov kul'tury i iskusstv / A. D. Zharkov. – M.: Izdatel'skii Dom MGUKI, 2007. – 480 s.
4. Kotel'nikova N. V. Innovatsionnye tendentsii v sfere molodezhnogo dosuga v sovremennoi Rossii / N. V. Kotel'nikova. – Krasnodar: KGU, 2003, – 163 s.
5. Orban-Lembryk L. E. Sotsialna psykhologhiia: navch. posibnyk / L. E. Orban-Lembryk. – K.: Akademvydav, 2005. – 446 s.
6. Petrova I. V. Dozvillia v zarubizhnykh krainakh: pidruchnyk / I. V. Petrova. – K.: Kondor, 2005. – 408 s.
7. Psikhologicheskii slovar' / pod red. A. V. Petrovskogo, M. G. Iaroshevskogo. – [2-e izd.]. – M.: Politizdat, 1990. – 494 s.
8. Rakova L. V. Byt i kul'tura gorodskoi molodezhi / L. V. Rakova. – Minsk: Nauka i tekhnika, 1989. – 127 s.: il.
9. Savchyn M. V. Sotsialna pedahohichna psykhologhiia: navch. posibnyk / M. V. Savchyn. – Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia", 1998. – 271 s.
10. Strel'tsov Iu. A. Kul'turologiia dosuga: ucheb. posobie / Iu. A. Strel'tsov. – Izd. 2-e. – M.: MGUKI, 2003. – 296 s.